

— חוברת לד —

ב"ה

בבא בתרא, דף צ

כלי-המדה המנויים בגמרא ויחסם זה לזה
(בהשוואה למדות הנפח בימינו)

הנפח (בקירוב) בליטר / סמ"ק (3)	מדות הלח	מדות היבש
246 — 429 ליטר	[כור = חומר] ¹	
123 — 214.5 ליטר	[לתך] (1/2 כור)	
24.6 — 42.9 ליטר	[בת]	[איפה] (3 סאים)
8.2 — 14.3 ליטר	[גרב]	סאה ⁵ (6 קבין)
4.1 — 7.1 ליטר	הין (12 לוג)	תרקב (3 קבין; 1/2)
(לא עשו מדת 2 קבים, דאתי לאחלופי בחצי תרקב)		
2 — 3.5 ליטר	חצי ההין (6 לוג)	חצי תרקב ⁴ (1.5 קב)
1.3 — 2.3 ליטר	שלישית ההין (4 לוג)	קב
1 — 1.8 ליטר	רביעית ההין (3 לוג)	(אין לעשות מדה מגבילה ²)
691.2 — 1194.4 סמ"ק	(לא מוזכרת מקבילה)	חצי קב
345.6 — 597.2 סמ"ק	לוג (6 ביצים)	רובע (הקב)
172.8 — 298.6 סמ"ק	חצי לוג	תומן (שמינית הקב. ר"ח)
86.4 — 149.3 סמ"ק	רביעית (ביצה ומחצה)	חצי תומן
69.1 — 119.4 סמ"ק	עוכלא (1/20 הקב; 1/5 הלוג)	
5.4 — 9.3 סמ"ק	קורטוב — (שמינית שבשמינית הלוג)	(אין דרך למדוד יבש בכלי קטן כ"כ. רשב"ם)

ההערות לטבלא — מעבר לדף

הערות לטבלא:

- (1) המידות שבתוך סוגרים מרובעות [ ] — אינם מוזכרים בסוגיתנו.
- (2) דאתי לאיחלופי בקב, ורק בלח התירו, כבמקדש. ור"פ התקין מדה זו במקום חדש — 'קפיזא' — לפי פירוש אחד (וע' פסחים מח: אמר רב יוסף: נשי דידן נהוג למיפא קפיזא וברש"י, מבואר שהשתמש במדה זו לקמת. ואולם הגאונים מפרשים 'קפיזא' — חמשת רבעים.
- (3) — לפי שתי השיטות הנהוגות בקהילות ישראל.
ישנן שיטות נוספות בתוך, (למשל, הגר"י מרצבך נקט לעיקר שהרביעית — 136 סמ"ק, והגר"מ פיינשטיין — 123 סמ"ק), ועוד שיטות למעלן ולמתן (כגון: לשיטת הרמב"ם, כתבו הרבה, הרביעית כ-74 סמ"ק).
עוד על שיעורי הנפח במידות של ימינו, להלכה ולמעשה — ע' משנה ברורה תפ"א; באור הלכה רע"א ד"ה של רביעית; חזו"א — קונטרס השיעורין (או"ח לט. וע"ב בקוב"א); 'שיעורין של תורה'; 'שיעורי תורה'; אגרות משה או"ח ח"א קלו; יחזה דעת ח"ד נה; שבט הלוי ח"ו ס; משנה הלכות ח"ח קצד. וע"ע: ירחון 'אור תורה' — (קבצי תשנ"ד), במאמרי הגר"מ מאוזן שליט"א; קובץ 'מוריה' מאלול תשנ"ג (ריט-רכ) — הרב הדר י. מרגולין שליט"א — בברור שיטת החזו"א בשיעור 'כוית'. וכן במאמרו שנדפס בספר 'זאת הברכה'.
- (4) והיא קרויה גם 'קפל' [קב ופלגא] — ער"ח רי"ף ועוד להלן קסו:
- (5) יש גם מדת סאה ומחצה הקרויה 'ספל' [סאה ופלגא] — ער"ח רי"ף ר"י מגאש ורמב"ם בבאור הגמרא להלן קסו:

ואחד בשמונה שבשמינית' — נראה פשוט דרצה לומר, כמו שאמרנו בלוג חצי ורביע ושמינית, כך בשמינית גופה, חצי שמינית ורביע שמינית עד שמונה שבשמינית. (שאיני רואה שום טעם לכך שאין צריכים למדות הללו. ועוד, הרי מצינו משורה בקרא שהוא א' מל"ו בלוג דהיינו קרוב לרבע שמינית, ואפשר שהוסיפו עליה בימי חז"ל תשיעית ונעשית אחד מל"ב וק"ל). (בדרך טובים)

'אין מוסיפין על המדות יותר משתות' — פירוש, שתהא אותה מדה נקראת בשם הראשונה, אבל אם רצו עושין מדה מחודשת ומוסיפין וגורעין כרצונם. (המאירי. ולפי"ז אפשר שזו כוונת הגמרא (בע"ב) על הא דפריך מדשמואל כיצד התקין ר"פ מדה 'אנא כיילא חדתא תקיני' — כלומר, מדה חדשה בעלת שם אחר. וזו שאמרו 'שדריה לפאפוניא וקבלוה וקרו לה רוז פפא' — שקראו לה שם חדש, כדי שלא יטעו בה).

'המשתכר אל ישתכר יותר על שתות' — כתבו הפוסקים (ח"מ רלא, כ), שבמקום שרוב המוכרים אינם חשים לתקנת חכמים, ומסרבים לציית להם, אף המוכר הירא את דבר ה' אינו חייב למכור בזול, שאין לנו להפסידו בידים.

ואולם, אם על ידי שיוורו ב"ד לאלו השומעים להם, להוזיל מחיריהם, על ידי כך יוכרחו גם השאר להוזיל — יכריחו לאותם השומעים. (ערוך השלחן שם).

ועתה במדינתנו יש לצעוק להיפך, על החנונים המזוללים (=המזוללים) במקחים בכל מיני סחורות, ועל ידי זה רבה הקלקול מהמסחר והעניות, והרי חז"ל התירו להרויח שתות אף באוכל נפש וכל שכן בשארי מיני סחורות שצריכים להרויח הרבה יותר, ועתה מזוללים במקחים בלא דעת ובלא תבונה.

ויש מי שחילק כל הסחורות לשלשה חלקים: דבאוכל נפש משכירים עד שתות ולא יותר, (וזה מלבד מחיר טורה החנוני והוצאותיו, כמבואר בסוגיא ובפוסקים), ושאיין בהם אוכל נפש כלל — יוכלו להרויח אפילו בכפל, ובמשכירי אוכל נפש כמו תבלין וכדומה — ירויחו אחד באחד ולא יותר. (שם. וע"ש בסו"ט רכח).

(ע"ב) 'שמע מינה מנה של קדש כפול היה' — אבל ממש לא שמענו, אף דגם שם בפרשת פקודי, לפי חשבון מאת ככר (שהוא ששים מנה), נמצא דהמנה הוא חמשים שקלים, מ"מ מאחר שלא הוזכר שם מנה ויתכן שלא נהג בכלל או משקל זה, אין להוכיח דבר וק"ל. (בדרך טובים)

'אמר ליה רבי יוסי בר' חנינא לפוגא שמעיה: פוק אצר לי פירי שלש שנים, ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית' — משמע שבשאר שנים אסור לאצור, גם כשאוצר בשביל עצמו ולא כדי למכור לאחרים ולהרויח. (ומה שכתב רשב"ם 'למכור לעולם' — רצה לומר שלא בריוח, כי ודאי כדי להרויח אין להתיר לאצור). (עפ"י שו"ע הגר"ז — הל' מדות ומשקולות — קונטרס אחרון הערה ב. ומיירי בשנים כתיקון, לא בשני בצורת. ע"ש. וב'ערוך השלחן' (רלא, כד) משמע להדיא שחולק, שבשנים רגילות מותר לאצור לצריך לביתו אף לכמה שנים).

ובשני בצורת אסור לאצור אפילו מן הגדל אצלו, ואולם מותר לו לאצור כדי פרנסת ביתו לשנה אחת. (בית יוסף — חו"מ רלא, עפ"י רשב"ם. וכן נקטו שאר הפוסקים).

(ולכאורה נראה שזה שכתבו להתיר בשני בצורת כדי פרנסת שנה לביתו, היינו דוקא מן הגדל ברשותו, שבוה מיירי הרשב"ם, אבל כשבא ליקח מן השוק בשני בצורת, נראה שאסור לאגור יותר מן ההכרחי לו בהוה, (כפשוטו לשון 'אפילו קב חרובין', ולא נראה כ"כ לומר שהכוונה לקב חרובין מעבר לנצרך לשנה), דויל בתר טעמא — ששולח מארה בשערים. ואולם בערוך השלחן (שם) משמע שרשאי לקנות לשנה אף בשני בצורת. וצ"ע. ושאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א, וזו לשון תשובתו: **לשון רשב"ם ד"ה את קבו משמע קצת להיתר.**

'ככתבם וכלשונם'

על הפקעת שערים

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג קלד) דן אודות בית הלוויות שמייקרין את המחיר — אם מותר להסיג גבולם, או להשתמש בבית הלוויות אחר, שאינו של ישראל, והתיר לעשות כן. והנה קטעים מתוך תשובתו:

'והנה הדבר פשוט שאף אם בעלי בית הלוויות היו עושין כדין לעניני איסורין, אלא משום שמתייקרין הרבה — ליכא שום איסור הסגת גבול, דענין הוצאת ממון לכבוד המתים יותר מהראוי, הוא עוד גרוע מהפקעת שערים דהרבה מיני אוכלי חיי נפש, שנחשבו כמלוי ברבית שהוא כגלזוה, שודאי חובה גדולה היא על הב"ד להשיג מוכר אחר שימכור בנזל, ולא שייך לטעון שיהיה הסגת גבול מה שאין מניחים אותו שיוכל לגזול. והוצאת המת שמצד שדרכן של הבנים לכבד האבות, והוא גם זמן שקשה לפנייהם מצד צערם, לא להתחרות במקח ולא בעצם הבחירה בהארונות ובכל הדברים, ולבד זה, שום בן בעולם לא יאמר שאינו רוצה להרבות בכבוד אביו, שהרי חזינן... ולכן ברור שלא שייך הסגת גבול מלמנוע דבר הרע הזה... וגם טוב לפרסם שאין שום מצוה בארונות יקרים, וגם ברור שארון אפילו היותר נאה אינו ביוקר גדול אלא בסך קטן אלא שהם מרויחין חמש מאות פעמים, שהוא גזל גמור לפ"מ שכתבתי שהוא עדיף ממיני אוכלי חיי נפש כהא דדיין וכדומה...!'

המסחר והיצוא ב'חיי נפש'

בספר זכרון 'עלה יונה', מובאת הרצאתו של הגר"י מרצבך ז"ל (בחוג שומעי לשון עבר בפפד"מ, ונישאה שנית בשנת תרצ"ט בביכ"נ 'חורב' בירושלים. נרשמה מפי הרב מרצבך עצמו) על 'ההלכה כמורה דרך בבעיות אקטואליות'. הנה קטע מתוך אותה הרצאה:

'אביא דוגמא לזה משדה הכלכלה כעין הקדמה; ודאי אחרת לגמרי הם תנאי החיים הכלכליים בזמן ההווה ממה שהיו בעבר, וכמעט אי אפשר להעביר כל תקנה הנמצאת בתלמוד לענין זה לזמננו. אבל עלינו לרדת לתוך עומק הבנת תקנותיהם, עלינו לקבל השפעה מהשקפותיהם, ובדרך זו ליצור תקנות כלכליות מתאימות לזמנינו, ובדרך זו לבנות כלכלה המבוססת על חוקי התורה ועל דעתה. בגמרא בבא בתרא (ז:) אנו מוצאים שחכמינו אסרו להוציא פירות מארץ ישראל, דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות. מטרתנו להקל על אזרחי המדינה את תנאי חייהם. זקוקים אנו להווייל את הסלתות, ז"א הקמח והלחם, את השמנים בבחינת השומן הדרוש לתזונת כל אדם, ואת היינות כמשקה הרגיל בזמן התלמוד. ואף אם יקטן על-ידי-זה היצוא, על כל פנים עי"ו ימצא העני לספק חיי נפשו.

כל מחשבות אנשי הכלכלה היום בכל הארצות אל הגדלת היצוא. כל יזמותיהם איך להכניס עי"ו דיביזים זרים, מרכזו כל הדאגות ותכלית כל השתדלויותיהם תמיד. הכלכלה כמו שהיא, היא השלטת בכל עם, היא המשפיעה על מדיניות העמים כמעט כגורם יחידי.

ידוע לנו איך בתקופת המאה הזאת שכחו כמה פעמים שכל הכלכלה אינה השלטת למענה היא, שבאמת עליה להיות שפחת האדם, שלא הכלכלה העיקר אל העם. שיכחה מסוכנת זו שנגרמה על ידי כך שיועצי הכלכלה היו תמיד העשירים והאמידים, היא שהביאה לידי מהפכות גדולות. המוני העם לא הסכימו להיות עובדי הכלכלה, לא רצו להיכנע לסמל זה שנעשה לרוב לאיליל שלמענו מעבירים ומאבדים כמה וכמה נפשות.

באו חכמי התלמוד והראו לנו דרך ההלכה, גזרו שגם היצוא, גם הכלכלה לא נבראו אלא לשמש את אנשי המדינה. עיניהם נשואות להווייל להם את תנובת הארץ היסודית. הם אמרו: הגדילו את היצוא על ידי יצוא מותרות, אך לא ע"י המצרכים הנחוצים. ואף אם ימחו ויערערו הרכושנים או אפילו החברות הסוציאליסטיות, ההלכה הולכת את דרכה.

וההלכה אוסרת גם כן מאותו הטעם את המסחר המתווך בצורכי נפש. אסור להשתכר בא"י בדברים אלו, אלא זה מביא מגרנו ומוכר וזה מביא מגרנו ומוכר כדי שימכרנו בזול, כן לשון הרמב"ם (הלכות מכירה יד, ד), בביצים מתווך אחד מותר ולא יותר (שם הלכה ג. והשוה שו"ע חו"מ רלא כב-כו).

גם פה למותר להדגיש שאי אפשר להשתמש בתקנה זו, כמו שהיא, בזמננו. אבל מטרת תקנה זו שמחסלת את כל מעמד המתווכים בצורכי נפש כדי שלא יסבול העם — ברורה היא. ואם נבנה את ארצנו ברוח התורה, מדוע שותקת היהדות החרדית? בכל בעיות כאלו מרגליות שמורות בידינו. השקפת חכמינו היא ההשקפה היחידה שאינה תלויה בדבר, שהאמת והצדק בלבד הם יסודותיה'.

וזו לשון הגרש"ה וואנר שליט"א (בשור"ת שבט הלוי ח"ב קה, ב):

'לדידי פשוט דלפי המצב של היום לא שייך כלל איסור זה דהוצאות פירות לחו"ל, דהטעם הוא משום חיי נפש דיושבי א"י, שיהיו מידי דמאכל בזול ולא יתיקרו ע"י שמוציאין מהם לחו"ל, אבל בזמן הזה דאין מה שמוציאין לחו"ל מהתצרוכת של א"י, רצה לומר, שגם אחרי שמוציאין לחו"ל נשאר די והותר ליושבי א"י ואדרבה אילו היו הכל כאן היו מאבדים ומכלים חלק ממנו כדרך שעושים בהרבה מדינות, בכה"ג ודאי לא גזרו. ועוד דהרבה שטחים שזורעים כדי להוציא היבול לחו"ל ואילו לא היו יכולים להוציא לא היו זורעים כלל, בכה"ג לא שייך גזרתם'.

(הגר"א סופר ז"ל, מהדיר ספרי המאירי, בהערותיו שם, דייק מלשון המאירי שאסור להוציא לחו"ל אף אם יש יותר מכדי הצורך. (ולענ"ד דיקו אינו מוכרח כלל. ע"ש), וסיים 'אבל אאמו"ר הגה"צ זצ"ל (הוא הגר"ש סופר אב"ד דערלו) צדד להתייר אם נטעו וזרעו מעיקרא אדעתא דלהוציא לחו"ל).

עיונים חדשים (בדרך טובים)

'שמואל קרא אשכח ודרש... ש"מ מוסיפין על המדות' — ערשב"ם ותוס'. והנה נראה פשוט דמנה, כמו ככר, אינו מטבע אלא משקל וכן גרה-מעה שבה משער הכתוב, יחידת משקל היא, בעוד משקל הוא מטבע (וערש"י מכת"י מנחות עז סע"א). ובשעה שנאמרו הדברים הוסיפו על משקל המנה שתות ונמצא שוקל עכשו ל' שקלים של עשרים גרה, ובשל קודש ס'. ושמענו להדיא שמוסיפים על המדות (=שם כולל גם למשקלות). אמנם בממילא שמענו גם דמוסיפין על המטבע, דהנה ברור שאין טעם לטבוע גם מטבע של עשרים וגם של 25, אלא טובעים 10 5 ואולי גם 20 כבימינו. וברור שהגדולים, או אחד מהם, אינם מטבעות אלא משקלות. אמנם מאחר שהורגלו שהמנה שוקל כ"ה סלעים, שהם ק' דיגרים, הלכו והוסיפו במשך הזמן על מטבע השקל שישית בערכו (וממילא גם משקלו מעתה כ"ד גרה), וכך חזר בימי חז"ל להיות המנה המוגדל של קדש 50 שקלים גדולים, כמו שהיה המנה הקטן בימי משה 50 שקלים קטנים. ויחזקאל כמדומה מדבר על ג' מטבעות ידועים, של 20 10 וחמש (שכ"ה הדרך כמובן), ועל משקל ידוע המהלך בחול ושוקל כ"ה סלעים קטנים. ולכן בו כתוב: 'חמשה ועשרים' כדרך מספר מונה במקרא, בעוד שאח"כ 'עשרה וחמשה' שקלים, והיינו מטבעות המשמשות כמות שהם גם למשקל.. (ואולי גם עשרים שקלים אינו מטבע אלא משקל. ואולי גם זה פשר המעבר מלשון 'שקלים' ללשון 'שקל' ההיפך מן הנהוג במספר מונה — ללמד ששקלים היינו משקל והאחרונים מטבעות, ועיין) ומצרף מכולם משקל חדש — מנה של קדש. וא"ש הכל.

[ויתכן לדייק מלשון התרגום שהביאו התוס', 'מנה דכספא', כמו שכתבנו, שלא מדובר במטבע אלא במשקולת מסויימת. וזהו 'דכספא' כלומר כסף במשקל הזה, בעוד שהאחרים מטבעות. אמנם יותר נראה להיפך, שכולם משקלות, והיינו 'פלגות מנא' ו'רבעות מנא'. אמנם כ"ה היינו כ"ה מטבעות כסף של שקל. (והכל מדובר במשקלות ישנים ושקלים ישנים בטרם הוסיפו על מטבע השקל להשוות שוב היחסים כנ"ל). ולפי"ז לא מצינו כאן שום מטבע גדול משקל. ואכן כמדומה אין מדובר בשום מקום על שם (=מיוחד, כדרכם אז), למטבע (כסף) גדול משקל. ועיין].

(ע"ב) 'וש"מ מוסיפין על המדות ואין מוסיפין יותר משתות' — קצת תימא, שמא אין מוסיפין אפילו שתות בפעם אחת, וכסברת המקשה, והתם הוסיפו וחזרו והוסיפו עד שנעשתה התוספת שתות, וכמו שמצינו (ע' שבת טו. פסחים מה:): בעיסת מדבר שתחילתה עשירית האיפה, דהיינו 1.8 קבין וסופה חמשת רבעים, כי הוסיפו וחזרו והוסיפו.
 ולהנ"ל ניחא, דמסתבר שע"י הגדלת המשקל (שהוא נעשה מן הסתם בגלל השפע הכמותי המתרבה והולך כטבעו של עולם) נוצר כעבור זמן קצר שינוי מקביל בכל המערכת עד שהיחסים חוזרים לקדמותם, ואם בימי יחזקאל היה שינוי במנה עד שנעשה ששים שקל תחת שהיה חמשים בימי משה, ובימינו, משמע שזה מקרוב נעשה השינוי בבת אחת וק"ל.

דף צא

'אלא אם כן עמדו סאתים בסלע' — בעוד שהמחיר (הטוב) הרגיל, הוא ד' סאין בסלע, כרגיל בדרז"ל ככר בפונדיון מד' סאין בסלע' ועוד הרבה. (רש"ש; בדרך טובים)